

Inhoud

Inleiding: Op zoek naar de rivier	11
I Ineenstorting	17
Een crisis van grootschaligheid	19
Over de logica van het wegvallen	25
De verdronken wereld	38
De ruimte is een gepasseerd station	44
De cijferfaars en de dichters	56
Een korte geschiedenis van verlies	67
II Terugtrekking	77
Bekentenissen van een afvallig milieuactivist	79
De dichter en de machine	105
Leren wat ik ervan moet maken	114
Het streepjescodemoment	133
Duistere ecologie	147
III Verbondenheid	183
In de Salon noir	185
Het oude juk	215
De baai	224
De Engelsen redden	235
De getuige	254
Zingen voor het oerwoud	267
Bomen planten in het Antropoceen	278

Epiloo	301
Onciviliseren	303
De acht principes van het onciviliseren	333

Inleiding: Op zoek naar de rivier

Het valt niet mee de leeuw te zien die je heeft ver-slonden.

Carl Jung

Ik heb horen zeggen, hoewel ik niet meer weet waar, dat alle schrijvers hun leven lang hetzelfde verhaal vertellen, steeds opnieuw in een andere vorm, soms zonder het zelf te beseffen. Nu ik deze essays weer bekijk snap ik wat ze bedoelen. Als ik een stap terug doe en mijn eigen tics en obsessies van een afstandje observeer, zie ik thema's opwellen als stroompjes uit een berghelling. Ik was me er niet altijd van bewust toen ik ze opschreef, maar nu zie ik een rivier stromen, en ik denk dat ik weet waarheen hij voert.

Het eerste essay in dit boek heb ik in 2009 geschreven, kort nadat de wereld aan haar eind was gekomen. Nu komen werelden de hele tijd aan hun eind – dat blijkt een van mijn thema's, of tics, of obsessies te zijn – en de crisis van het kapitalisme in 2008 was hiervan slechts het meest recente voorbeeld, maar achteraf bezien lijkt de wereldwijde economische schok van dat jaar eerder het begin van een grote herschikking te zijn geweest dan gewoon een hapering in de machine. Het lijkt niet zozeer een falen van de markt te zijn geweest als wel een teken van een veel diepere malaise, die we in de jaren van kortetermijnwelvaart die er

(voor sommigen) aan voorafgingen nog konden versluieren of in elk geval nog even voor ons uitschuiven. De groeiende menselijke populatie, de toenemende voedsel- en watercrisis, de inlijving van de overheid door het bedrijfsleven, de steeds grotere kloof tussen de bevoorrechten en de rest: het greep allemaal in elkaar. En wat eraan ten grondslag lag, en belangrijker was dan elk van de afzonderlijke delen, was de niet-aflatende aanval van de industriële flank van de mensheid op het leven van de aarde zelf.

Ik zit deze inleiding te schrijven twee dagen nadat in het tijdschrift *Nature* een nieuwe studie is verschenen over de steeds snellere afname van het zuidpoolijs. Het lijkt erop dat die afname harder gaat dan verwacht, en dat de gevolgen waarschijnlijk ernstiger zullen zijn dan we al vreesden. We moeten nu rekening gaan houden met een stijging van de zeespiegel met 150 tot 180 centimeter binnen de komende 85 jaar, een mate van verandering waarvan we vroeger altijd dachten dat die eeuwen of zelfs millennia in beslag zou nemen. En dit – vergeef me het wrange grapje – is nog maar het topje van de ijsberg. Het uitstervingsniveau ligt hoger dan ooit in de afgelopen 65 miljoen jaar. Sinds de evolutie van de mens heeft de atmosfeer van de aarde nog nooit zoveel kooldioxide bevat als nu. We hebben de helft van de toplaag van de aarde in slechts anderhalve eeuw door erosie verspeeld, en aan die andere helft hebben we misschien nog maar zestig jaar genoeg nu we een almaar uitdijende en steeds veeleisender menselijke populatie moeten zien te voeden met steeds minder vruchtbaar land. Zo kan ik nog wel even doorgaan, maar ik vermoed dat ik je hier niets nieuws vertel en dat je net zomin als enig ander weet wat we eraan moeten doen, als we er al iets aan kunnen doen.

Elke wereld komt ooit aan haar eind, elk rijk gaat ooit ten onder, het klimaat is al vaker veranderd; het enige wat bestendig is, is verandering. Dit zijn de troostrijke verhalen waarmee we onszelf in slaap sussen. Dit zijn de woorden die ons in staat stellen onze ogen te blijven sluiten voor de buitensporigheid van wat we hebben gedaan en nog altijd doen. Ze stellen ons in staat nog een beetje langer te doen alsof onze levenswijze goed en normaal en onvermijdelijk is en alsof alles zo zal doorgaan; alsof dit problemen zijn die we wel kunnen gladstrijken als we ons gevierde menselijk vernuft maar verstandig inzetten. Is er eigenlijk iemand die dit werkelijk gelooft, in het diepst van zijn wezen, intuïtief? Soms denk ik wel eens dat we allemaal in ons binnenste, daar waar we nog steeds wilde dieren zijn, weten wat we hebben gedaan. Natuurlijk is het waar dat elke wereld aan haar eind komt, maar niet zoals nu. Dit is nieuw. Dit is groter dan alles wat er ooit is geweest in al die tijd dat de mens bestaat, en we hebben het zelf gedaan, en nu zullen we ermee moeten leven, als we dat kunnen.

Tot die conclusie was ik voor mezelf gekomen tegen de tijd dat ik begon aan deze essays, waarvan het nooit mijn opzet was dat ze in een bundel zouden belanden. In de loop der jaren had ik woede, frustratie, neerslachtigheid, boosheid, vastberadenheid en vele andere, meer gemengde, gevoelens ervaren bij het zien van de puinhoop die we aan het maken waren van een overvloedige, levende wereld. Als twintiger had ik een groot deel van mijn energie in het milieuactivisme gestoken, omdat ik dacht dat je met activisme de wereld kon redden, of op zijn minst veranderen. Tegen 2008 geloofde ik daar niet meer in. Nu had ik het gevoel dat verzet zinloos was, althans op de grootse, wereldom-

vattende schaal waarop ik altijd had gedacht dat het moest plaatsvinden. Ik wist wat er allemaal al in de atmosfeer en de oceanen was terechtgekomen, wat er via het mysterieuze netwerk van de levende aarde werd doorgegeven, waardoor alles ging veranderen. Ik besepte dat de dynamiek van de menselijke machine – haar hele raderwerk, de productie en consumptie, hoe ze de natuur te gelde maakte en dat proces groei noemde – niet meer te stuiten was. De meeste mensen wilden dat ook niet; ze genoten ervan. Alle argumenten, alle kleurrijke campagnes, alle doorwrochte studies strandden als uitgeputte kwallen op de kust, om stilletjes de geest te geven in het zand. We konden geen halt meer toeroepen aan wat we hadden ontketend. We zouden alles verslinden, onszelf inclusief. Het was een vicieuze cirkel geworden. Het was al te laat.

Op dit punt aanbeland had ik maar één reden om de pen ter hand te nemen: ik wilde erachter komen wat ik van dit alles dacht, en hoe ik verder kon zonder gek te worden. Een aanzienlijk deel van het resulterende proza zag het licht in de boeken of op de website van het Dark Mountain Project, dat ik in 2009 oprichtte. Ik had samen met collega-schrijver Dougald Hine en geïnspireerd door de modernistische manifesten die een eeuw eerder in een andere tijd van wereldwijde beroering waren verschenen, een kort manifest opgesteld. ‘Onciviliseren’ was bedoeld als uitdaging aan schrijvers en beeldend kunstenaars. Het manifest verkondigde – manifesten verkondigen altijd: ze willen graag gehoord worden – dat de crisis waarmee we geconfronteerd werden niet een economische of politieke of technologische was, maar een narratieve: dat de verhalen die we onszelf vertelden over onze plek in de wereld

gevaarlijk misplaatst waren, dat we ze moesten rechtzetten en dat dit in elk geval deels een taak was voor schrijvers, kunstenaars en al die anderen die met hun verbeelding een inkomen bij elkaar schrapen. Achteraf denk ik dat ik net zo goed mezelf wilde uitdagen als anderen: konden wij het beter doen? Kon ik het beter doen?

Ik heb een citaat op de muur bij mijn schrijftafel geprikt. Het is vuil en vlekkerig, want het hangt er al jaren. Het komt uit 'Inside the Whale', het essay dat George Orwell over Henry Miller heeft geschreven. Orwell stelt zonder omhaal, zoals we van hem gewend zijn, en nu heeft hij het over Millers fictie: 'Goede romans worden niet geschreven door orthodoxiesnuivers en evenmin door mensen die gewetenswroeging voelen bij hun eigen gebrek aan orthodoxie. Goede romans worden geschreven door mensen die *niet bang* zijn.' Ik denk dat Orwell eigenlijk ook zichzelf uitdaagde toen hij deze woorden opschreef. Ik vond het een mooie uitdaging; ik heb geprobeerd haar ter harte te nemen, en niet alleen in mijn fictie. Ik heb, in deze essays, geprobeerd niet bang te zijn voor de consequenties van de richting waarin mijn pogingen tot denken me voerden. Ik heb geprobeerd mezelf niet voor te liegen over de toestand van de wereld, mezelf of wie dan ook niet te vertellen wat we eigenlijk het liefst zouden horen. Ik ben daar niet altijd in geslaagd; misschien ben ik er helemaal niet in geslaagd. Ik weet zeker dat ik dapperder had kunnen zijn. Maar ik heb mijn best gedaan om mijn hoofd helder te houden en mijn ogen open.

De meeste essays in deze bundel zijn tussen 2010 en 2016 verschenen, in zeer uiteenlopende publicaties. De meeste zijn in hun oorspronkelijke vorm opgenomen, hoewel ik in

enkele gevallen beperkt heb ingegrepen om herhalingen te voorkomen en feitelijke omissies recht te zetten. Een van de essays, 'Leren wat ik ervan moet maken', verschijnt hier voor het eerst.

Wanneer ik, terugkijkend, op zoek ga naar de rivier, zie ik dat het verhaal dat door deze bundel heen meandert gaat over het verbreken van de schakel tussen mensen en plaatsen, tussen het verleden en het heden, tussen het instinct en de ratio, en over alle gevolgen die daaruit zijn voortgevloeid en nog zullen voortvloeien. Ik zie nu dat het gaat over de teloorgang van wat Thomas Berry 'het grote gesprek' tussen de mens en de rest van de natuur heeft genoemd, en wat dit betekent. Dit boek gaat over je verloren voelen en proberen een nieuwe weg te zoeken door een wereld die zichzelf in een onvoorstelbaar tempo herschept, een wereld die wegsnelt van het echte naar kunstmatigheid en een blikvernuwend menselijk narcisme. Waar we heen gaan is duidelijk, waar we uitkomen niet. Het oude is dood of ligt op sterven, maar het nieuwe moet nog geboren worden. Ik vraag me af of iemand in een tijd als deze wel met nuttige antwoorden kan komen. Maar misschien is het in elk geval wel mogelijk een paar nuttige vragen te formuleren. Dat is wat ik hier heb geprobeerd.

County Galway, Ierland, april 2016

I Ineenstorting

Een crisis van grootschaligheid

Het is een merkwaardige ervaring om een ineenstorting mee te maken. Het merkwaardigste is misschien wel dat niemand wil toegeven dat het om een ineenstorting gaat. Hoewel het zo langzamerhand onmogelijk is de gevolgen van vijftig jaar door schulden aangedreven ‘groei’ met overtuiging te ontkennen, houden onze benoemde leiders moedig voet bij stuk, al brokkelen de economieën en zekerheden af waar ze bij staan. Niemand wil als eerste toegeven dat de dam scheuren vertoont die niet meer te repareren zijn.

Als je op dit punt in de geschiedenis naar een politiek leider luistert, is het net of je een preek uitzit van een priester die van zijn geloof is gevallen, maar krampachtig probeert dit niet toe te geven, zelfs niet tegenover zichzelf. Zie hoe je gekozen president of premier voor eigen parochie stoere gemeenplaatsen verkondigt. Luister hoe ze in weloverwogen proza volhouden dat het allemaal goed komt. Observeer de uitdrukking op hun gezicht wanneer ze over ‘groei’ praten alsof het een heidense god is die gesust kan worden door de zoveelste ketel met fictief geld in de strot van een vulkaan te gieten.

In een tijd als deze gaan mensen op zoek naar andere antwoorden. Een tijd van crisis is ook een tijd van openingen, wanneer gedachtegoed dat naar het zijtoneel was verwezen